

Vývoj českého divadla do 19. století

Počátky českého dramatu nacházíme ve 12. století. Jeho kořeny jsou náboženského původu: náboženské výjevy se dramatizovaly a předváděly v kostele. Později se začaly obohacovat i o světské scény, až byly nakonec vykázány z kostelů na prostranství před kostely, na náměstí, trhy a do krčem.

První staročeská divadelní hra byla satira (fraška) **Mastičkář** (pol. 14. století) vychází z původně náboženské hry *O třech Mariích*. Tři zbožné Marie jdou k hrobu Ježíše Krista a cestou nakupují na tržišti vonné masti. Tento zlomek velikonoční hry podává obraz středověkého tržiště a ukazuje šarlatánství prodavače mastí a léků mistra Severina a jeho pomocníků Rubína a Puštrpalka. V protikladu k jazyku knižnímu zde stojí jazyk hovorový, místy i vulgarismy. Střídají se verše české i latinské (makaronismy). Hra zesměšňuje středověké podvodné lékaře.

Husitské hnutí divadelní aktivity potlačovalo, protože nesouhlasilo se zobrazováním scén z bible.

Divadlo na přelomu 15. a 16. století získalo funkci pedagogickou. Od poloviny 16. století se můžeme setkat s původní tvorbou, překlady a adaptacemi cizích prací.

V 17. století se objevuje také **divadlo loutkové**. Nejznámějším českým loutkářem byl **Matěj Kopecký**.

Na počátku 18. století vznikají první veřejně přístupná divadla. Od roku 1738 v Praze působilo německé **divadlo v Kotcích** s činohrou a operou (obrozenci zde uvedli česky německou frašku *Kníže Honzík*, ale ta propadla), od roku 1783 **Stavovské divadlo**, postavené hrabětem Nosticem (později přejmenováno na Tylovo, dnes opět Stavovské).

Divadlo sehrálo významnou roli v době národního obrození. Tehdy vzniká novočeské divadlo.

V roce 1786 dal Josef II. souhlas k otevření dřevěného **Vlasteneckého divadla** na bývalém Koňském trhu (dnes Václavské náměstí). Divadlu se říkalo **Bouda**, po třech letech bylo strženo. V Boudě se hrálo česky pravidelně, ponejvíce překlady her, často přenášené do českého prostředí. Z klasiků se hrál nejvíce Shakespeare a Schiller, v původní tvorbě převažovaly hry vlastenecké.

Divadelní život organizoval a soustřeďoval zejména **Václav Thám** (1765 – asi 1816), je

spojován především s Boudou. Napsal přes 50 her, které známe jen podle názvu (např. *Břetislav a Jitka*, *Vlasta a Šárka*, *Švédská vojna v Čechách*). Náměty čerpal z českých dějin.

O pražskou frašku se pokusil **Prokop Šedivý** (1764 – 1810), např. *Masné krámy*, *Pražští sládci*.

Po stržení Boudy se česká představení hrála v **divadle U Hybernů**.

Ve 20. letech 19. století začíná české divadlo opět ožívat. Pro dramatickou literaturu tohoto období jsou příznačné jednak látky z minulosti (rytířské hry nízké umělecké úrovně, ale i historická dramata z národních dějin), jednak žánrové veselohry ze současnosti (komika, někdy obhroublý humor).

K nejvýraznějším dramatickým autorů tohoto období patří **Václav Kliment Klicpera** (1792 až 1859). Působil ve vlasteneckém duchu jako profesor v Hradci Králové a později v Praze. Skládal hry rytířské, historické, báchorky i hry ze současnosti. Některé jeho veselohry se dávají dodnes: *Divotvorný klobouk*, *Hadrián z Římsů*, *Rohovím Čtverrohý* aj. Jeho tvorba byla tehdy určena především ochotníkům. Ve hře *Každý něco pro vlast* převládá satirický pohled na soudobou společnost. Jeho historické hry jsou většinou volným zpracováním kronikářských látek.

České obrozené drama dosáhlo svého vrcholu v tvorbě **Josefa Kajetána Tyla** (1808 až 1856). Narodil se v Kutné Hoře. Studoval na pražském akademickém gymnáziu, ale odešel ho dokončit do Hradce Králové, kde působil Klicpera jako profesor na gymnáziu. Ten v něm probudil lásku k divadlu. Po maturitě dva roky působil u kočovné společnosti, poté vstoupil do služeb vojenské správy, ale věnoval se hlavně divadlu, spisovatelské činnosti, žurnalistice a organizování českého společenského života. Ve čtyřicátých letech se podílel na českých hrách ve Stavovském divadle jako dramaturg, překladatel i původní autor. Za své postoje během revolučních zápasů byl propuštěn a měl zakázáno pobývat v Praze. Řídil pak kočovnou divadelní společnost a když byla násilně rozpuštěna, vstoupil do jiné divadelní společnosti. Zemřel v bídě a nemoci na své divadelní pouti v Plzni ve věku 48 let.

K jeho dramatům ze současnosti můžeme zařadit např. hry *Pražský flamendr*, *Paličova dcera*, frašku se zpěvy *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka* – zde poprvé zazněla z úst slepého houslisty Mareše píseň Kde domov můj s melodií Františka Škroupa. Děj se odehrává v řemeslnickém prostředí a je namířen proti poněmčeným odrodilcům. Fidlovačka byla slavnost

pražských ševců. Ve hře *Paní Marjánka, matka pluku* Tyl zobrazil venkovskou společnost a pokusil se tlumočit své demokratické názory.

K báchorkovým hrám se řadí *Strakonický dudák*, *Lesní panna*, *Jiříkovo vidění*, *Tvrdohlavá žena* aj.

Hra ***Strakonický dudák*** dosáhla velké popularity. Příběh vypráví o dudákovi Švandovi, kterému chudoba brání ve sňatku s milovanou Dorotkou. Proto musí odejít do světa, aby zbohatl. U lesa jej ale překvapí spánek a Švanda usíná. Mezitím mu jeho matka, lesní víla Rosava, očaruje dudy. Ty pak vyhrávají tak čarovně, že brzy získal spoustu peněz. Jeho bohatství však přilákalo vypočítavého sekretáře Vocilku, který se vetřel do jeho přízně. V jedné neznámé zemi Švanda rozesmál smutnou princeznu Zuliku a byl bohatě odměněn. Dorotka se nemohla Švandy dočkat, proto se za ním i s jeho přítelem Kalafunou vypravila. Přišli právě ve chvíli, kdy je Švanda povolán na zámek a tam jej princezna nutí, aby si ji vzal. Tomu chce Kalafuna zabránit. Vocilka namluví králi, že jsou to nějací blázni, a Dorotka s Kalafunou jsou strážemi vyvedeni. Pak přichází princ, kterému byla Zulika zaslíbena a nechá Švandu uvrhnout do vězení. Vocilka uteče. Ve vězení se Švandovi zjeví jeho matka Rosava a chce ho vysvobodit. Protože mu prozradila své tajemství, je odsouzena královnou víl Lesanou mezi divoké ženy a musí tam zůstat, dokud ji a Švandu nevysvobodí věrná láska prosté dívky. Vysvobodila je Dorotka, Rosava se opět stala vílou a Švanda se vrátil domů a později se s Dorotkou smířili.

Hra je příběhem o hledání štěstí, o lásce k domovu, vlasti, národu, ale i oslavou pravé české povahy.

K nejznámějším Tylovým historickým hrám se řadí *Kutnohorští havíři*, *Jan Hus* a *Žižka z Trocnova*.

Historická hra ***Kutnohorští havíři*** je zasazena do konce 15. století a zachycuje bouře horníků proti vykořisťovatelům a nesnesitelným pracovním podmínkám. Hra se řadí k prvním sociálním dramatům, má také ráz vlastenecký. Staví se proti útlu, zneužívání moci a lhostejnosti člověka.

Touha po vybudování stálého českého divadla vedla roku 1862 k otevření **Prozatímního divadla Hálkovou** historickou hrou *Král Vukašín* (ze srbských dějin).

Roku 1868 položil **František Palacký** základní kámen ke stavbě **Národního divadla**. To bylo otevřeno roku 1881, ale vzápětí vyhořelo a znovu bylo otevřeno roku 1883 **Smetanovou** operou *Libuše*. Na výstavbě divadla se podíleli např. architekti Zítek a Schulz; sochaři Myslbek, Štursa; malíři Ženíšek, Aleš; autor opony Hynais aj.

Realistické drama se u nás rozvíjí později než realistická próza a poezie. Z předchůdců byl

úspěšným **Emanuel Bozděch** (na přelomu 60. a 70. let 19. století).

Nástup realismu byl na našich scénách ovlivňován cizími realistickými autory, zejména dramatikou ruskou (**Gogol** – komedie *Revizor*, **Ostrovskij** – hra *Bouře*, zhudebnil Janáček jako operu *Káťa Kabanová*) a hrami norského dramatika **Henrika Ibsena** (hry *Opory společnosti*, *Nora*, *Strašidla* aj.). Rozhodující význam pro vítězství realistického dramatu měla scéna Národního divadla. V 80. letech zde působil první ředitel ND **František Adolf Šubrt**, začínající dramatik, a první dramaturg ND **Ladislav Stroupežnický**, dramatik.

František Adolf Šubrt (1849 – 1915)

hra *Jan Vyrava*: příběh zámožného sedláka, který se přiklonil ke vzbouřeným sedlákům

hra *Drama čtyř chudých stěn*: český horník bojuje s německým kapitalistou o právo na práci i za svou národní příslušnost.

Ladislav Stroupežnický (1850 – 1892)

Zpočátku psal veselohry a historické hry, popularitu si uchovaly historické veselohry *Zvíkovský rarášek* a *Paní mincmistrová*. Po nich Stroupežnický nastoupil dráhu realistického dramatika hrou *Naši furianti* (1887).

Děj *Našich furiantů* se odehrává ve 2. pol. 19. stol. v jihočeské vesnici. Hra má čtyři dějství. Ve vesnici vznikne spor, kdo se stane obecním ponocným. O místo se hlásí vysloužilý voják Bláha, kterého podporuje starosta Dubský, a krejčí Fiala, kterého podporuje radní Bušek. Syn Dubského Václav si má vzít Buškovu dceru Verunku. Do problému o místo ponocného se promítá jejich spor ohledně věna jejich dětí. Dojde k podvodu a intrikám, ale nakonec získá místo ponocného Bláha.

Autor nevztahuje „furiantství“ jen na Dubského a Buška, ale na celý národ obecně. Osoby v dialogu promlouvají nářečím, hovorovým jazykem. Autor zdařile zachytil tehdejší poměry na venkově.

Gabriela Preissová (1862 – 1946)

Je autorkou četných povídek, románů a divadelních her, zejména z moravského Slovácka a ze života Slovinců v Korutanech.

Tragédie *Gazdina roba* příběhem venkovské švadleny Evy, která odešla od svého muže s milencem Mánekem. Šli spolu za prací do Rakouska. Poté, co se Mánek není schopen rozvést a vzít si ji za ženu, Eva se v zoufalství vrhne do Dunaje. Tato hra znamenala další vítězství realistického dramatu na české scéně. Zhudebnil ji jako operu *Eva* Josef Bohuslav Foerster.

Hra *Její pastorkyňa* je obrázkem ze Slovácka. Jenůfu, schovanku (pastorkyňu) kostelníčky

Buryjovky, milují dva nevlastní bratři, Laco a Števa. Laco zohyzdí Jenůfě obličej, aby ji Števovi zošklivil a ten ji pak skutečně opouští, i když bude otcem jejího dítěte. Kostelnička chce zachránit čest svou i Jenůfy, proto drží Jenůfu až do porodu doma. Dítě po narození utopila, ale Jenůfě namluvila, že dítě umřelo. Jenůfa si má vzít Laca. Před svatbou však vesničané naleznou dítě pod ledem. Kostelnička se přiznává ke své vině a Jenůfa vrací slovo Lacovi, ale ten při ní zůstává.

Hra přesvědčivě ukázala postavení ženy ve společnosti, morálku plnou předsudků, které způsobují tragédie lidí. Její pastorkyňa byla pod stejným názvem zhudebněna jako opera Leošem Janáčkem.

Alois a Vilém Mrštíkovi (1861 – 1925, 1863 – 1912)

Jejich sociálně laděná hra **Maryša** má pět dějství; odehrává se na slovácké vesnici. Maryšou dosáhla svého vrcholu česká realistická tvorba.

Maryša, dcera bohatého sedláka Lízala, a Francek, syn chudé domkářky, se mají rádi. Francek je však odveden na vojnu a rodiče přinutí Maryšu k sňatku s ovdovělým mlynářem Vávrou, přestože má tři děti a špatnou pověst, že svou ženu bil a trápil. Manželství není šťastné. Po dvou letech se vrací Francek a chce s Maryšou utéct do Brna. Ta odmítá, přestože se rozhodla svého muže otrávit jedem na krysy.

Jsou zde zobrazeny předsudky, které nedovolují Maryše vzepřít se vůli rodičů a opustit muže, ale také úloha majetkových poměrů na vesnici.

K realistickému dramatu se řadí také dramatická tvorba **Aloise Jirásky** (1851 – 1930). Jeho dramata můžeme rozdělit do tří tematických okruhů:

hry s historickou tematikou: husitská trilogie *Jan Hus*, *Jan Žižka*, *Jan Roháč*

pohádková témata: *Lucerna*, *Lesní panna*

hry z vesnického života: *Vojnarka* (láska milenecká x láska mateřská)

Otec (majetek na vesnici rozhoduje o vztazích mezi lidmi)

Ve hře **Lucerna** se dostaneme na panství mladé kněžny, kde neomezeně vládne vrchní. Pouze mlynář je zproštěn poddanství a roboty. Jedinou jeho povinností je svítit kněžně lucernou na cestě od mlýna ke starému záměčku v lese.

Kněžna ohlásila vrchnímu svůj příjezd. Pan vrchní poslal k mlynáři vzkaz, aby v čele sedláků přivítal paní kněžnu a jeho nevěsta Hanička aby uvítala kněžnu jako družička. Mlynář je však rozhněván na vrchního, že mu chtěl dát porazit lípu, a odmítne jeho rozkazy splnit. Tím ho proti sobě popudí a vrchní žaluje na mlynáře paní kněžně. Ta zatoužila vidět mlynáře, hrdého a přímého člověka. Poručila mu, aby ji s lucernou doprovodil na lesní záměček. Mlynář poslechne

a kněžnu doprovází. K záměcku spěchá učitelský mládenec s vesnickými šumaři, aby kněžně zahráli.

Chce ji při té příležitosti požádat o učitelské místo. Kněžna nabízí mlynáři, že ho vezme s sebou do města. Mlynář odmítá a když se dozvídá, že se vrchní chystá skácet jeho starou lípu a že chtěl odvléct Haničku, vyčítá kněžně, že jej odvedla úskokem z domu a odešel hájit Haničku i posvátnou lípu. Hanička se před vrchním skryla v lípě. Vrchní se již připravuje, že dá lípu skácet, vtom přiběhne mlynář, aby tomu zabránil. Byl by podlehl, ale přichází kněžna, zabrání násilí a rozbije lucernu na znamení, že zbavuje mlynáře všech povinností k vrchnosti. Učitelský mládenec nakonec místo od kněžny dostal a vodník Michal, který toužil po Haničce, se odstěhoval. Hanička je šťastná pod ochranou mlynáře.

Pohádkový motiv zde doprovází boj lidu proti feudálnímu útlaku (symbolem je lucerna, kterou kněžna rozbila) a za svobodu (symbolem je stará mlynářova lípa).